

ПРИСЯЖНЮК
Микола Володимирович,
кандидат технічних наук,
Міністр аграрної політики
та продовольства України

**ПЕРША СЕСІЯ НАУКОВО-КОНСУЛЬТАЦІЙНОЇ РАДИ
НАРКОМЗЕМУ УСРР (квітень 1928 р.) ПРО СТАН
ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ**

У статті аналізуються матеріали Першої сесії Науково-консультаційної ради, створеної Наркоматом земельних справ України. На засіданнях сесії розглядалися питання стану та перспектив розвитку українського тваринництва. Були прийняті резолюції, що накреслили шляхи виходу тваринництва із кризи у роки нової економічної політики.

В статье анализируются материалы Первой сессии Научно-консультационного совета, созданного Наркоматом земельных дел Украины. На заседаниях сессии рассматривались вопросы состояния и перспектив развития украинского животноводства. Были приняты резолюции, которые наметили пути выхода животноводства из кризиса в годы новой экономической политики.

The article examines the materials of the First Session of Scientific Advisory Board, formed by the People's Commissariat of Land Affairs of Ukraine. The state of and prospects of Ukrainian livestock were discussed at the meetings. It passed resolutions that outlined the ways out of the livestock crisis during the New Economic Policy.

На початку 1920-х років сільське господарство України переживало кризу. Причинами стали Перша світова та громадянська війни, політика воєнного комунізму з продрозкладкою, заборонаю вільної торгівлі і фактичним відчуженням селянина від результатів його праці. У складному становищі

опинилося українське тваринництво, що зазнало в роки воєнних лихоліть величезних втрат. Особливо постраждало продуктивне тваринництво, що піддавалося жорстким ревізіціям, гинуло від нестачі кормів, незадовільних умов утримання тощо. З установленням радянської влади земельними органами, в тому числі й науковими структурами, утвореними Наркоматом земельних справ України, вживалися заходи з метою підвести наукову базу під розвиток тваринництва. Зокрема, велику увагу цьому питанню приділяла Науково-консультаційна рада Наркомзему, утворена в 1927 р. Перед Бюро Науково-консультаційної ради урядом було висунуто завдання – провести наукову сесію для з'ясування стану та накреслити шляхи ефективного розвитку тваринництва, піднесення його продуктивності, поліпшення кормової бази, раціональної годівлі тощо.

У передмові до матеріалів сесії зокрема читаємо: "Розпочинаючи свою роботу, Н.-К. Рада, в погодженні з оперативними відділами НКЗС, поставила на розроблення проблему скотарства на Україні і цій проблемі присвятила свою першу сесію. Чому саме вибір пав на проблему скотарства – річ зрозуміла: питання реконструкції сільського господарства на Україні остільки зв'язані з питаннями розвитку промислового скотарства, що не розв'язавши цих останніх, не можна правильно підійти до перспективного планування сільського господарства в цілому" [1].

Народний комісар земельних справ України О. Г. Шліхтер, виступаючи перед учасниками сесії зауважив, що при здійсненні реконструкції сільського господарства постає ціла низка "дуже важливих наукових проблем. Які це проблеми? Проблема підвищення врожайності, проблема боротьби з посухою, проблема нових культур, спеціальних і технічних, проблема будівництва закладів для перероблення сільськогосподарської сировини, проблема скотарства, проблема сільськогосподарського районування України в різних розрізах (скотарство, геоботаніка та ін.)" [2].

Отже, проблема розвитку тваринництва була однією з пріоритетних, розв'язанням якої займалися управлінські та наукові структури Наркомзему України.

Варто зазначити, що проведенню першої сесії Науково-консультаційної ради з питання розвитку тваринництва передувала велика підготовча робота в Наркомземі України. Про це зокрема говорив у своїй розмові з кореспондентом газети "Комуніст" 31 січня 1928 р. народний комісар земельних справ України О. Г. Шліхтер. У зв'язку з тим, що НКЗС розробляє перспективний п'ятирічний план розвитку сільського господарства, наголосив О. Г. Шліхтер, на розгляд сесії Науково-консультаційної ради виносяться одна з "найактуальніших проблем – проблема скотарства України. Проблема реконструкції сільського господарства на підвалинах скотарства та інтенсивних культур, зріст товарності та експорту продуктів скотарства (яйця, бекон, масло) – висувають перед НКЗС низку кардинальних питань щодо дальшого напрямку розвитку цієї галузі сільського господарства. Тому на порядок денний Першої Сесії Ради ставиться низка доповідей, що всебічно розглядатимуть проблему скотарства на Україні" [3].

Далі у своєму інтерв'ю О. Г. Шліхтер поінформував кореспондента газети "Комуніст" про основні теми доповідей, з якими мають виступати члени Науково-консультаційної ради Наркомзему України. Про те, що питання розвитку тваринництва стане темою обговорення на засіданні Науково-консультаційної ради, повідомив її вчений секретар Н. А. Петренко у своїй статті у "Віснику сільськогосподарської науки та дослідної справи". Він подав інформацію про скасування Сільськогосподарського наукового комітету і утворення замість цієї наукової установи Науково-консультаційної ради при Наркомземі України. Було також вміщено список членів ради, Положення про Науково-консультаційну раду, програму та методи її діяльності. Читачі були ознайомлені з планом виступів провідних фахівців-тваринників – науковців та співробітників відповідних структур Наркомзему під загальною назвою "Всебічне обміркування проблеми скотарства на Україні" [4].

Тези доповідей на майбутній науковій сесії попередньо обговорювалися на засіданнях Науково-консультаційної ради 13, 14 і 15 березня 1928 р. Зокрема, на засіданні 13 березня було остаточно визначено дату проведення сесії Ради – початок роботи 4 квітня 1928 р. При обговоренні тез за участю доповідачів та членів Ради першими були висловлені побажання і рекомендації з метою повнішого висвітлення доручених їм питань. У цілому доповіді були схвалені, висловлено прохання роздрукувати тези доповідей і розіслати їх членам Ради для попереднього ознайомлення.

Засідання Першої сесії Науково-консультаційної ради, присвячене розвитку тваринництва в Україні, проходило 4–7 квітня 1928 р. Разом з тим на цьому засіданні вирішувалися й інші нагальні питання, що стояли перед Наркоматом земельних справ України. Вчених-дослідників, у першу чергу працівників сільськогосподарських структур, турбувало одне – як підвести наукову базу під вирішення питання про підвищення продуктивності сільського господарства, в тому числі й тваринництва. Відкриваючи сесію Науково-консультаційної ради О. Г. Шліхтер наголосив, що "наша волева установка в галузі сільського господарства – це є будівництво соціалізму на селі, а наші конкретні реальні обставини, які ми маємо в дійсності на сьогодні, це, насамперед, наше індивідуальне, дрібне, розпорошене селянське господарство. Всім відома його технічна відсталість, низька його врожайність і прибутковість, а також загальна несталість. Ось такі виявляються головні риси, головні напрямки, коли ми підходимо до тієї реальної обстановки, до тієї дійсності, що ми її маємо в галузі сільського господарства в сучасний момент... Уже з цього переліку видно, якою великою повинна бути роль сільськогосподарської науки в розв'язанні цих важливих проблем, що мають цілком практичне, прикладне значення для роботи Наркомзему" [5].

Не задовольняючись сказаним, О. Г. Шліхтер неодноразово у своєму виступі зупинявся на ролі науки, науковців, які для вирішення багатьох питань сільського господарства "повинні віддати всі свої сили, всі свої знання, всю свою волю. Нам з Вами, товариші, – наголосив нарком, – треба обов'язково на

цій першій сесії порозумітися на одному, а саме на тому, що тільки в цілковитому єднанні наукових робітників з робітниками-практиками Наркомзему, в єднанні сільськогосподарської науки з практичною оперативною роботою Наркомату є запорука того, що Наркомзем зуміє на практиці перевести в життя ті відповідальні завдання, які покладені на нього Радянською Владою" [6].

Варто зауважити, що робота першої сесії Науково-консультаційної ради проходила в діловому, конструктивному руслі.

Доповідь "Основні питання українського скотарства" виголосив заступник наркома НКЗС України А. С. Йоффе. Директор Київської крайової сільськогосподарської дослідної станції О. К. Філіповський виступив з двома доповідями: "Загальні питання економіки виробництва молока, м'яса і робочої сили коня" та "Економіка скотарства на Україні", член Науково-консультаційної ради, професор П. Т. Лавренюк виступив із доповіддю "Промислові галузі скотарства на Україні та перспективи їх розвитку".

Після широкого ґрунтовного обговорення цієї групи питань було прийнято резолюцію, в якій накреслено основні заходи, що їх потрібно здійснити в інтересах розвитку українського тваринництва. Зауважено, що скотарство в сучасному селянському господарстві покриває матеріальні витрати виробництва та оплачує працю селянина за ринковою ціною. З урахуванням сучасних соціально-економічних умов українського села стан розвитку тваринництва можна вважати задовільним. Однак у подальшому українське тваринництво повинно виявити всі свої продуктивні можливості на базі високої технічно-економічної організації [7].

Учасники наукової сесії з'ясували головні причини, що перешкоджали ефективному результативному розвитку українського тваринництва: 1. Незначне використання зовнішніх ринків збуту тваринницької продукції. В той час, як зовнішні ринки мають великі можливості для збуту, за умови, що українська тваринницька продукція буде відповідної якості. 2. Важливою причиною є криза у виробництві корму в селянському господарстві та

неорганізоване постачання селянам кормових продуктів, зокрема відходів промислової переробки сільськогосподарської сировини. У зв'язку з цим Наркомзему, Науково-консультаційній раді, іншим сільськогосподарським науковим структурам необхідно вжити рішучих заходів у галузі реформування рільництва відповідно до вимог тваринництва. При цьому необхідно враховувати потреби промисловості у сільськогосподарській сировині та експорту. Крім того, необхідно також брати до уваги потреби внутрішнього ринку. У справі вибору основних галузей українського тваринництва Науково-консультаційна рада, зважаючи на їх економічну вигідність, визнала, що особливо сприятливі умови в Україні є для розвитку молочнопромислової галузі, свинарства і птахівництва [8].

Велику увагу учасники наукової сесії, скликаної Науково-консультаційною радою, приділили обговоренню кормового питання, раціональній годівлі тварин, від чого залежало покращення породи тварин, їх продуктивність. З доповідями виступили: завідувачий зоотехнічним відділом Київської крайової сільськогосподарської дослідної станції В. П. Устьянцев – "Кормове питання на Україні", член Бюро Ради Д. Г. Віленський – "Кормове питання і природна флора України", член Науково-консультаційної ради Г. М. Висоцький – "Про лісові випаси".

В обговоренні доповідей взяли участь провідні фахівці-тваринники, кормознавці М. Ф. Іванов, М. Є. Ткаченко, О. К. Філіповський, Й. О. Широких та ін. В резолюції, ухваленій учасниками сесії, було наголошено, що в часи реконструкції всього сільського господарства, з усією серйозністю необхідно поставити "справу доцільного кормодобування й належного кормовикористання, як основної підвалини до розвитку нашого відсталого скотарства". Витрати на кормові засоби у тваринництві формують одну з найважливіших статей собівартості виробництва кормів. Тому кормова проблема для ринково-промислового тваринництва є однією з найкардинальніших [9].

Вчені, вивчивши реальний стан кормової бази українського тваринництва, дійшли згоди, що годівля, зокрема худоби, недостатня, корми одноманітні (солома, полова), не вистачає концентрованого, соковитого корму. Це гальмує розвиток продуктивного тваринництва.

З метою вирішення питання про кормове забезпечення українського тваринництва в резолюції накресливалися конкретні заходи. В першу чергу, необхідно було обстежити і вивчити кормову площу України з метою з'ясування її сучасного стану та визначити шляхи, методи і засоби поліпшення. Важливою була вимога до Наркомзему не дозволяти проводити меліорацію тих земель (луків, боліт, солонців, заплав), де росли трави, придатні для годівлі тварин. З метою збільшення запасів кормів необхідно було широко розгорнути діяльність по засіву площ кормовими культурами. Їх вибір для кожного регіону повинен здійснюватися на підставі проведення дослідів науково-дослідними станціями. Засів кормових рослин мав здійснюватися з дотриманням раціональних сівозмін [10].

Важливою умовою успішного вирішення кормового питання була необхідність розроблення методики урахування продуктивності пасовищ та їх кормової продуктивності. Слід приділити увагу асортименту насіння кормових трав, вивчити можливості їх закупівлі в інших країнах. Провести дослідницьку роботу на предмет вивчення їх кормової корисності та врожайності. Вивчити можливість використання відходів від перероблення сільськогосподарської сировини (олійної, цукробурякової, млинарської, гральної броварської та ін.). Чимало цієї продукції вивозиться за кордон на шкоду внутрішньому споживанню місцевим тваринництвом [11].

З метою координації у справі вивчення кормової площі ресурсів Науково-консультаційна рада висловила за організацію при Наркомземі постійно діючої міжвідомчої комісії, яка б займалася питаннями кормозабезпеченням українського тваринництва. Крім того, необхідно було організувати дослідження з питань випасів та стійлової годівлі худоби, заготівлі кормів

шляхом силосування. Також широко розгорнути дослідження в умовах показової годівлі худоби в селянських господарствах [12].

Для реалізації запропонованих учасниками наукової сесії рекомендацій в розв'язанні кормової проблеми, зокрема для забезпечення селянських господарств потрібним засівним матеріалом кормових рослин, будівництва силосних башт та інших, поставити перед урядовими колами питання про спеціальне дешеве кредитування незаможних і середняцьких господарств. Також потрібно подбати про виділення кредитів і фінансів для розгортання дослідницьких робіт рільничими станціями у кормовій галузі. Крім того, Науково-консультаційна рада на своїй першій науковій сесії поставила питання про організацію науково-дослідного інституту зоотехнії в Україні. Необхідність його організації обґрунтовувалася тим, що сучасний стан наукового дослідження тваринництва і зоотехнії в Україні не відповідав вимогам, що висував Народний комісаріат земельних справ щодо поліпшення породності й підвищення продуктивності українського тваринництва [13, 14].

На першій науковій сесії Науково-консультаційної ради з доповіддю "Методи поліпшення українського скотарства (велика рогата худоба, свині та вівці)" виступив відомий вчений в галузі тваринництва М. Ф. Іванов. Оскільки його виступ стосувався методів управління з покращення породності, продуктивності тваринництва, зокрема худоби, на його доповіді варто зупинитися детальніше. Варто зауважити, що вона викликала неоднозначну реакцію членів наукового зібрання. М. Ф. Іванов, спираючись на дані зоотехнічних досліджень, стверджував, що серед сірої української худоби є дуже мало високомолочних корів, тому при доборі корів з погляду молочності їх кількість буде зростати дуже повільно. Селяни ж, зважаючи на швидке збільшення попиту на молочну продукцію, виводитимуть у своїх господарствах цю породу, що не є раціональним. Другим аргументом М. Ф. Іванова проти розведення сірої української худоби була конкуренція їй з боку червоної німецької худоби [15].

При обговоренні доповіді М. Ф. Іванова на захист сірої української худоби виступив відомий гістолог професор Є. Ф. Лисицький. Він наголосив, як показали гістологічні дослідження, будова молочної залози свідчить, що в "генотипі сірої української худоби є фактори чималої молочності, треба тільки їх розвивати..., відомо тільки одне, що в цьому напрямку ще мало зроблено" [16]. Професор Є. Ф. Лисицький зауважив, що дослідники-зоотехніки мають враховувати не лише результати зоотехнічних, а й інших, зокрема гістологічних досліджень.

У ході обговорення доповіді М. Ф. Іванова свої зауваження і застереження висловив директор Одеської крайової сільськогосподарської дослідної станції селекціонер-генетик професор А. О. Сапегін. Він зазначив, що М. Ф. Іванов не використав досягнень сучасної генетики, а оперував результатами минулих зоотехнічних досліджень. На конкретних прикладах А. О. Сапегін довів, що проведення генетичних досліджень є необхідною умовою виведення покращених порід великої рогатої худоби, зокрема корів. Він вважав, що необхідно поєднати дослідження відділів тваринництва з дослідженнями племінних книг та генетичних науково-дослідних установ. Тоді можна сподіватися на поліпшення породи, підвищення продуктивності тваринництва [17].

Працівник секції спеціальної зоотехнії науково-дослідної кафедри в Харкові професор М. О. Ветухів у своєму виступі зупинився на питаннях про методи покращення української худоби. Він стверджував, що з точки зору генетики метод метизації в племінній роботі – єдиний шлях до того, щоб мати високопродуктивних тварин. Якщо йдеться про утворення нових форм, то потрібно говорити про утворення нових комбінацій, а їх можливо вивести шляхом схрещування з високопродуктивними індивідуумами [18].

У виступах О. П. Бондаренка, Ю. З. Умана, В. П. Устьянцева, А. В. Федосеева, О. К. Філіповського було висловлено чимало цінних поправок, доповнень, критичних зауважень до окремих положень доповіді М. Ф. Іванова. У резолюції, схваленій учасниками наукового зібрання були сформульовані

позиції, що відображали дійсний стан розглянутого питання. Зокрема, зважаючи на широке розповсюдження сірої української худоби, на ряд її цінних зоотехнічних властивостей, Науково-консультаційна рада вважає за необхідне вжити заходів щодо поліпшення цієї породи: а) розгорнути дослідження з метою покращення молочності сірої української породи в тих районах, де сконцентрована її найбільша популяція; б) в тих районах, де молочність цієї породи невисока, необхідне поліпшення здійснювати в напрямку розвитку скоростиглості та м'ясистості; в) на дослідних станціях розгорнути дослідження в напрямку покращення молочності сірої української породи. Також досліджувати вплив годівлі й утримання в напрямку скоростиглості і м'ясистості; г) з огляду на швидкий розвиток молочної галузі необхідно вжити заходів, щоб молочна червона німецька худоба зайняла достойне місце у виробництві молока. З цією метою розгорнути наукові дослідження за методом «в собі» для підвищення продуктивності червоної німецької породи; д) розгорнути дослідження методом добору і покращення годівлі й утримання для підвищення молочності колоністської, поліської, а також метикованої селянської худоби сименталами і швіцами; е) головне завдання в розвитку свинарства полягає у виведенні місцевих константних порід з допомогою плідників; є) у вівчарстві необхідно розвивати два напрямки: м'ясо-вовняний і смушково-молочний. З цією метою у степових районах використовувати меринів-ранбульє, у лісостепових – англійських Лінкольні [19].

Враховуючи зростаючу роль тваринництва, першочерговим завданням є розгортання генетично-селекційної роботи дослідними станціями.

Одним з питань, що гостро стояло перед тваринниками, було надання ветеринарної допомоги тваринництву, лікування від хвороб. Як зауважив у своїй доповіді "Ветеринарія в сільському господарстві України" член Науково-консультаційної ради професор А. К. Скороходько, ветеринарія має головним завданням зберігати, охороняти тваринництво від загибелі, втрати продуктивності і працездатності, а також сприяти покращенню здоров'я й продуктивності проведенням відповідних заходів. Крім того, ветеринарія

виконує санітарно-контрольні функції, застерігає від поширення пошестей на людей, контролює тваринницьку продукцію, вилучає недоброякісні тваринницькі продукти харчування [20].

Доповідач окреслив загальний стан тваринництва в Україні. Він зауважив, що незалежно від роду, породи, кількості, продуктивності все тваринництво є об'єктом ветеринарних заходів. На думку А. К. Скороходька, роль ветеринарії визначається станом сільського господарства, особливо тваринництва, його інтенсифікацією, товарністю, продуктивністю, питомою вагою капіталовкладень у сільське господарство. Умови утримання, догляду, годування, експлуатації тварин спричиняють, з одного боку, зміни у фізіологічному стані, реакції організму на хвороби, смертність і втрат капіталовкладень у розвиток тваринництва. З іншого боку, ці ж умови зумовлюють відповідне зростання ролі ветеринарії щодо потреб сільського господарства.

А. К. Скороходько загострив увагу слухачів на жахливому стані, в якому перебувало тваринництво як одна з провідних галузей сільського і народного господарства. Він навів дані про втрати тваринництва від хвороб і пошестей, зокрема великої рогатої худоби, свиней, овець, птахівництва. Охарактеризував хвороби і пошесті, які найчастіше вражали продуктивне і дрібне тваринництво в Україні.

В обговоренні доповіді А. К. Скороходька взяли участь провідні фахівці-тваринники А. П. Головка, К. Г. Мартін, В. П. Устьянцев, О. К. Філіповський. Було прийнято резюме, в якому об'єктивно висвітлювалося питання ветеринарної допомоги в республіці. Наголошувалося, "що стан ветеринарної допомоги на Україні настільки незадовільний, що затримує поступовий розвиток скотарства взагалі, промислових його галузей зокрема, через що утворюються в той же час перешкоди до нормального обігу продуктів скотарства на внутрішньому і міжнародному ринку" [21].

Учасники наукового зібрання зауважили, що ветеринарна справа відіграє в економіці республіки неабияку роль. Тому сесія висуває першочергові

завдання, що вимагають: а) належного виконання планових заходів з метою попередження та боротьби з інфекційними та інвазійними захворюваннями тварин; б) утворення районної мережі санітарно-епізоотичних ветлікарень; в) повного здійснення ветеринарно-санітарного контролю на підприємствах, що переробляють та зберігають тваринницьку продукцію і сировину. Необхідно налагодити ветеринарно-санітарну службу в місцях торгівлі, транспортування тварин та тваринницької сировини; г) створення сприятливих умов для розгортання ветеринарно-санітарної освіти серед селян-власників тваринницьких гуртів, заохочувати їх до дотримання санітарно-профілактичних, зоогігієнічних та протиепізоотичних заходів; д) розгортання науково-дослідної й практичної діяльності ветеринарних закладів і установ, широке друкування результатів їх досліджень; е) належного обладнання робочих місць для працівників ветеринарної служби (кабінети, дільниці, забезпечення науковою літературою, засобами пересування тощо) [22].

Учасники наукового зібрання вважали, що для вирішення давно назрілих проблем необхідно, насамперед, збільшити асигнування на організацію ветеринарної справи, хоча б на один відсоток коштів, вкладених у розвиток тваринництва (1,5 млн. крб.), підготувати кадри для ветеринарної служби. Це завдання покласти на адміністрацію ветеринарних навчально-наукових закладів. Подбати також про підвищення кваліфікації ветеринарних лікарів. Увійти з проханням до Наркомземсправ, уточнити разом з Наркомосвіти програми навчання у ветеринарних інститутах, наблизивши їх до практичних потреб ветеринарних вимог. Крім того, в програмах зоотехнічних і сільськогосподарських навчальних закладів передбачити курси ветеринарії та зоогігієни. В резолюції також йшлося про необхідність організувати при ветеринарному відділі Наркомземсправ Наукову ветеринарну раду, узгодивши її діяльність з діяльністю Науково-консультаційної ради. Встановити тісний діловий зв'язок між підвідділом тваринництва і ветеринарним відділом, що діяли при Наркомземсправах [23].

У матеріалах сесії Науково-консультаційної ради вміщено статтю заступника голови Ради, провідного економіста з сільського господарства А. М. Сліпанського "Чергові проблеми українського скотарства". Стаття планувалася як вступна до збірника матеріалів сесії, однак, як пояснила редколегія цього видання, з технічних причин її помістили в кінці збірника.

На наш погляд, питання, що їх піднімав у своїй публікації А. М. Сліпанський, були надзвичайно важливими. Він переймався проблемами, які вимагали нагального вирішення. Особливо це стосувалося розвитку тваринництва. "Користуючись тим, що мені випала честь написати вступну статтю до збірника "Основні питання українського скотарства"... я хочу, як економіст внести і свою частку у колективне вирішення тих величезних проблем, що їх зараз життя висуває перед українським скотарством. Розгортаючи деякі загальні проблеми, що стосуються скотарства всієї України, я не можу обійти мовчанкою сьогоднішній важкий стан нашого степового скотарства" [24].

Спираючись на статистичні дані, А. М. Сліпанський показав динаміку розвитку тваринництва в Україні. Він цілком обґрунтовано зауважив, що посухи, неврожаї дорого обійшлися сільському господарству і державі. Особливо ці природні явища негативно вплинули на врожаї, розвиток тваринництва в південних, степових районах України. Щодо робочої худоби, на думку А. М. Сліпанського, кошти, витрачені на її розвиток, не окупили себе. Одержавши кредити від держави і кооперації, селянські господарства закупили робочу худобу, яка частково загинула, частково була вирізана через неврожаї, решта знаходиться під загрозою наступних неврожаїв чи інших стихійних лих. На кошти, витрачені на закупівлю робочої худоби, можна було придбати 20 тис. тракторів. Це зняло б усі проблеми з робочою худобою, сприяло б інтенсивнішому розвитку сільського господарства [25].

А. М. Сліпанський також торкнувся проблем продуктивного тваринництва. Потрібно віддати належне авторові, відомому фахівцю, який на відміну від інших дослідників досить критично оцінював стан справ у галузі

продуктивного тваринництва. Він цілком справедливо писав, що продуктивному тваринництву надавалося велике значення до революції, тому немає жодних солідних матеріалів, що дозволяли б говорити про питому вагу цієї галузі народного господарства в минулому. "На великий жаль, ми ще й досі остаточно не відкинули старих традицій минулого і не віддаємо цій галузі стільки уваги, скільки вона заслуговує. Останнім часом, у нас в Радянському Союзі проводиться велика кампанія в справі вивчення проблеми врожайності наших полів, а чомусь про проблему врожайності в скотарстві ми забули. А ця проблема для нас має не менш актуальне значення, ніж проблема організації рільництва" [26].

Варто також сказати і про те, що А. М. Сліпанський свою працю писав з класових, більшовицьких позицій, критикуючи "економічні теорії наших буржуазних економістів". Потрібно чекати, як вважав А. М. Сліпанський, що в найближчий час розвиток технічних знань у тваринництві "виб'є ґрунт з-під різних безпідставних економічних теорій, що так рясно у нас процвітають у скотарстві. Поруч з цим, на допомогу технікам, мають прийти марксистсько-економісти і допомогти вивчити цю важливу галузь народного господарства" [27].

На наш погляд, попри зважений, об'єктивний аналіз стану сільського господарства, а також важливої його галузі – тваринництва, А. М. Сліпанський повинен був слідом за більшовицькими ідеологами вдаватися до викривальних кліше, демонструючи відданість радянській владі. Мабуть, в цьому не його провина, просто так потрібно було думати і писати згідно з марксистсько-ленінською ідеологією. Тим більше, що в СРСР набирала оберти маховик репресій, які ініціював "вождь народів" Й. Сталін, утверджуючи свою диктатуру. Як відомо, незважаючи на лояльну позицію до тоталітарного режиму вчений був репресований і загинув у концентраційних таборах на Колімі.

На конкретних прикладах А. М. Сліпанський показав недоліки в розвитку українського тваринництва, обґрунтував шляхи його розвитку, зниження

собівартості, зростання продуктивності, необхідність перероблення тваринницької продукції, її збуту на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Він мав рацію, коли писав, що в країні мало уваги приділяється племінній справі, яка ведеться на аматорському рівні, будівництву переробних підприємств. Тому потрібно організовувати племінні структури на державному і кооперативному рівнях, вирощувати племінний репродуктивний матеріал для широкого селянського загалу, утворюючи великі промислові тваринницькі господарства.

Проаналізувавши стан продуктивності українського тваринництва, зокрема великої рогатої худоби, стан молочарської, м'ясної справи, кормової бази, переробної промисловості, сільського господарства в цілому, А. М. Сліпанський прийшов до виважених висновків про шляхи розвитку тваринництва в Україні. Він наполягав, що проблема індустріалізації є єдиним шляхом, який має перетворити продуктивне тваринництво із стану споживчої селянської в товарну галузь. Індустріалізація має охопити не лише організацію збуту, а й сферу безпосереднього виробництва тваринницької продукції, сировини. Через індустріалізацію державні та кооперативні структури зможуть організувати виробництво і збут тваринницької продукції і тим самим скерувати розвиток цієї галузі на соціалістичний шлях. Необхідно розгорнути будівництво переробних підприємств, завчасно вивчивши райони найбільш інтенсивного розвитку тваринництва. Також навчити селян-господарів працювати на організованій ринку, оволодіти передовими методами господарювання, переконати їх у необхідності заміни в господарствах малопродуктивної худоби продуктивною і високоплемінною. Слід вирішити проблему транспортування тваринницької продукції з віддалених сільських районів. У першу чергу, забезпечити селянські колективні господарства тракторами і автомобілями, що певною мірою вирішить питання доставки тваринницької продукції. Особливо це важливо для її експортування на зовнішній ринок. Умови зовнішнього ринку, безумовно, змусять підняти стандарти українських продуктів тваринництва. Передусім потрібно вирішити

питання здешевлення собівартості виробництва цих продуктів. Виробництво тваринницької продукції, кустарне перероблення роблять її дорогою на внутрішньому, а особливо на зовнішньому ринках. Тому тваринницька продукція через низькі стандарти не може конкурувати на зовнішньому ринку з продуктами інших країн [28].

Наводячи конкретні цінові показники, індекси селянських цін, А. М. Сліпанський переконливо показав зниження собівартості виробництва тваринницької продукції у США, Німеччині на відміну від України, де собівартість значно вища, а отже і вищі ціни на цю продукцію. На його думку, якщо ця тенденція не зміниться, то зовнішній ринок для України буде зовсім закритий. Він вважав, що головними причинами, які примушують піднімати ціни на продукти тваринництва, є наступні: 1) слабкий розвиток товарної тваринницької продукції; 2) криза у кормовому питанні, оскільки зернова база руйнується, а нової кормової бази під продуктивне скотарство по окремих районах України не відведено; 3) низький розвиток промислових підприємств для перероблення, зберігання та транспортування продуктів тваринництва, на всіх цих етапах вони дорожчають; 4) низька кваліфікація та дорогий державний і кооперативний торговельний персонал; 5) вимушена віддаленість виробництва і збуту продуктів тваринництва, проблеми підвезення до центру через відсутність шляхів сполучення, що впливає на високу собівартість продукції; 6) відсутність спеціалізації у виробництві продуктів тваринництва, що впливає не нерівномірне її виробництво, а отже і на коливання цін; 7) невисока продуктивність, слабка племінна робота для виведення високопродуктивної української худоби; 8) низькі стандарти тваринницької продукції; 9) безграмотність сільського населення в питаннях вирощування, годування і експлуатації продуктивного тваринництва [29].

А. М. Сліпанський цілком обґрунтовано вважав, що усунення дії цих найголовніших негативних чинників дасть можливість боротися за зниження собівартості у виробництві тваринницької продукції, відкриє шляхи до закордонних ринків. Комплекс вказаних питань – це сума тих чергових

проблем, що їх необхідно вирішувати негайно. Над їх розв'язанням мають міркувати політичні, державні діячі, теоретики і практики, фахівці-тваринники, агрономи, зоотехніки, економісти, науковці-дослідники. Ігнорувати і недооцінювати інтереси українського тваринництва – означає не розуміти стану й економіки сільського господарства країни [30].

Особливо важливими були перспективні плани розвитку сільського господарства в цілому і тваринництва зокрема, про що свідчили проаналізовані нами матеріали, особливо досить обґрунтовану, зважену і достатньо критичну статтю А. М. Сліпанського. Водночас, необхідно зауважити, що всі висновки, поради, рекомендації вчених, викладені в резолюціях, прийнятих у результаті ними окремих чи груп питань, приймалися напередодні підготовки до сталінського "великого перелому", що означало "суцільну колективізацію сільського господарства". У згадуваному нами вище виступі наркома земельних справ на першій сесії Науково-консультаційної ради О. Г. Шліхтер однозначно проголосив, що при розв'язанні наукових проблем у сільському господарстві вченим-дослідникам необхідно "мати на увазі потребу обслуговувати основну лінію нашого будівництва, допомагати нашому селянству найскоріше переходити на шлях соціалістичного господарювання, на шлях колективізації. Колективізація, ще раз колективізація і ще раз колективізація – цією думкою повинна бути пройнята кожна наукова проблема, усі наші заходи" [31].

Необхідно наголосити, що одним з основних аргументів проведення колективізації сільського господарства було твердження державно-партійних органів, партійно-радянської преси, що була одним з ефективних впливів на населення, про те, що сільське господарство України, яке базувалося на подвірному селянському господарюванні, станом на кінець 1920-х років не мало перспектив зростання виробництва. Також важливою тезою на користь колективізації було твердження про відставання товарної частини загального обсягу виробленої в сільському господарстві продукції у 1927–1928 роках від рівня 1913 р. Але, як зазначає відомий сучасний дослідник А. Г. Морозов, "що і в цьому питанні ситуація була не такою безперспективною, як це традиційно

зображувалося у радянській історіографії. Теза про принципову неможливість задовольнити потреби зростаючого міського населення і здійснити нарощування обсягів сільськогосподарського експорту на основі існуючої системи подвірного сільськогосподарського виробництва висувалася як головна, і до того ж претендуюча на об'єктивність, підстава до негайної колективізації сільського господарства. Проте загальна тенденція розвитку товарності сільського господарства України мала досить динамічний характер. Якщо у 1924/25 рр. загальна вартість виробленої продукції складала 358 млн. руб., то у 1927/28 рр. – вже 590,7 млн. руб." [32].

Слід також зазначити, що водночас із збільшенням загальних обсягів виробництва зростала також частка м'ясо-молочної продукції. За 1925–1928 рр. лише державні заготівлі м'яса в Україні збільшилися з 57 тис. до 198 тис. тонн, або в 3,5 рази. Загальні ж товарні м'ясні ресурси республіки тільки за період з 1925/26 по 1926/27 рр. збільшилися з 25,8 до 28,8 млн. пудів, або з 416 тис. до 464 тис. тонн.

У цей період нарощувалося виробництво молока та молочної продукції. У 1925–1926 рр. її валове виробництво становило 268,2 млн. пудів, а в 1927–1928 рр. зросло до 285,2 млн. пудів. При цьому рівень товарності молочного тваринництва зріс з 25,8 до 33,2 відсотків. У перерахунок на пуди обсяги запропонованої селянами молочної продукції міським жителям зросли з 69,2 до 85,2 млн. пудів [33].

Переймаючись проблемою розвитку тваринництва Наркомзем України своїм наказом від 20 липня 1928 р. зобов'язав відповідні служби, наукові установи, дослідні станції збирати матеріали про результати попередніх досліджень щодо стану розвитку, поліпшення породи, годівлю, утримання тварин з метою активізації вивчення тваринницької галузі. За дорученням колегії Наркомзему член колегії П. М. Сніжко уклав угоду з агроном-економістом П. А. Броваром про збір й оброблення статистично-економічних даних про розвиток тваринницької галузі. Ці матеріали були потрібні

спеціально створеній комісії, яка займалася питаннями підвищення продуктивності тваринництва в Україні [34].

П. А. Бровар мав здійснювати збір: "а) матеріалів поточної статистики ЦСУ в частині даних про продуктивність, витрати кормів селянської рогатої худоби, свинарства, вівчарства і птахівництва по окремих соціальних групах за 1925–1926 та 1926–1927 рік; б) матеріалів селянських бюджетів ЦСУ та НКЗС в частині даних про продуктивність, витрати кормів рогатої худоби, свинарства, вівчарства та птахівництва по соціальних групах за 1925–1926 та 1926–1927 рік; в) матеріалів поточної статистики ЦСУ та бюджетів ЦСУ і НКЗС за 1925–1926 та 1926–1927 рік в частині різних нормативних даних щодо техніки утримання й обороту стада; г) підготовку матеріалів селянської анкети в кількості 2500 анкет про техніку утримання та продуктивність конярства, великої рогатої худоби, свинарства, вівчарства та птахівництва" [35].

В угоді визначався термін виконання робіт з 1 лютого до 1 червня 1929 р. Роботи, що їх брав на себе П. А. Бровар, мали бути здані у формі таблиць з технічним поясненням до них. Завдання вважалося виконаним після затвердження Науково-консультаційною радою. П. А. Бровар мав щомісяця інформувати Комісію про стан роботи з підвищення продуктивності тваринництва та керівний орган ради, яка й затверджувала результати досліджень [36].

На засіданні Бюро Науково-консультаційної ради, що відбулося 28 липня 1928 р., було утворено зоотехнічну комісію, яку очолив заступник завідуючого зоотехнічним відділом Наркомзему В. К. Подольський. До складу комісії увійшли Ю. З. Уман, О. І. Павлов, Ф. О. Рюриков, П. А. Бровар. Комісія утворювалася "для розроблення актуальних питань по зоотехнії, зокрема питання про продуктивність скотарства" [37].

На засіданні Бюро Науково-консультаційної ради 2 серпня 1928 р. було утворено комісію з питань підвищення продуктивності тваринництва у складі А. С. Йоффе, В. П. Устьянцева, П. Т. Лавренюка, М. Ф. Іванова, П. А. Бровара. Комісію очолював заступник завідуючого зоотехнічним відділом Наркомзему

В. К. Подольський. Завданням комісії було "проробити питання про можливості підвищення продуктивності всіх видів худоби взагалі й, зокрема, на найближче п'ятиріччя. Визначити, що проробка питання підвищення продуктивності худоби має провадитися шляхом вивчення впливу на продукти різного виду продуктивності" [38]. Обговорюючи чинники, що впливали на підвищення продуктивності тварин, члени Бюро та члени комісії визначили наступні: племінна робота, годівля, техніка утримання, ветеринарно-санітарне обслуговування, вирощування молодняку.

Учасники наради окремим питанням обговорили заходи з метою підвищення продуктивності бджільництва, шовківництва, рибництва. Було зауважено, що ці галузі тваринництва не можуть досліджуватися за тими методами, що й продуктивне тваринництво [39].

12 лютого 1929 р. на засідання Бюро Науково-консультаційної ради комісія з питань підвищення продуктивності у тваринництві доповідала про свою діяльність. На жаль, нам не вдалося з'ясувати результати досліджень з даного питання. Присутні члени Бюро і комісії уточнили план її діяльності на перспективу. Наголошено, що "основним завданням Комісії є висвітлення питання продукційного в скотарстві як технічну проблему, з урахуванням економічної ефективності певних заходів та факторів піднесення продукційності"... визнати за потрібне, щоб Комісія не виключала з програми своєї роботи таких галузей як конярство, рибництво, шовківництво та пасічництво, а поставила б їх на розроблення бодай у другу чергу. Було прийнято рішення провести спеціальну нараду за участю членів Науково-консультаційної ради, працівників дослідних станцій, зоотехніків, всіх зацікавлених фахівців у підвищенні продуктивності українського тваринництва.

Аналіз науково-організаційних засад засвідчив, що тваринництво в досліджуваний період розвивалося в Україні досить повільно. Особливо негативні наслідки в цій галузі спостерігалися в 1921–1922 рр., коли посуха і неврожаї привели до катастрофічного скорочення кормових ресурсів. Це

спричинило різке зменшення поголів'я тваринництва, особливо великої рогатої худоби, свиней, овець та ін. Зменшення поголів'я супроводжувалося його якісними змінами. Нестача продуктів харчування змушувала селян вдатися до масового забою тварин, в тому числі маточного поголів'я, елітних плідників тощо.

Отже, як показало дослідження, сесія Науково-консультаційної ради Наркомзему УСРР була присвячена питанню стану та перспектив розвитку галузі тваринництва в країні. Учасники сесії відмітили недоліки в племінній справі, недостатнє приділення уваги з боку держави розвитку конярства, бджільництва, шовківництва, рибництва. Саме в індустріалізації сільського господарства вчені вбачали єдиний шлях, що мав перетворити продуктивне тваринництво в товарну галузь. Певну роль у розвитку тваринництва республіки відігравали племінні господарства та дослідні станції, що поступово розгортали науково-дослідницьку роботу з метою покращення порід великої рогатої худоби, свиней, овець та ін. Велике значення у досліджуваній період мала діяльність державних і кооперативних племрозплідників, сільськогосподарських товариств, контрольно-асистентських пунктів тощо. Члени Науково-консультаційної ради визнали, що особливо сприятливі умови в Україні були для розвитку молочнопромислової галузі, свинарства та птахівництва.

Список використаної літератури

1. *Основні питання українського скотарства*: твори 1 сесії Науково-консультаційної ради 4–7 квітня 1928 року. – Х. : Комуніст, 1928. – С. 4.
2. *Там само.* – С. 1.
3. *Розмова* кореспондента газети «Комуніст» з Народним комісаром земельних справ О. Г. Шліхтером про організацію Науково-консультаційної ради при НКЗС УСРР 31 січня 1928 р. // Науково-консультаційна рада Народного комісаріату земельних справ УСРР (1927–1930 рр.) : зб. док. і матеріалів / НААН України, ДНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, О. О. Черниш, З. П. Кірпаль, А. С. Білоцерківська, Ю. О. Соколюк ; під заг. ред. М. В. Зубця, Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2010. – С. 47.
4. *Вісник сільськогосподарської науки та дослідної справи.* – 1928. – Т. 5, № 2. – С. 135–137.

5. *Основні питання українського скотарства* : твори 1 сесії Науково-консультаційної ради 4–7 квітня 1928 року. – С. 2.
6. *Там само.* – С. 3.
7. *Там само.* – С. 157.
8. *Там само.* – С. 158.
9. *Там само.* – С. 217.
10. *Там само.*
11. *Там само.* – С. 219.
12. *Там само.*
13. *Там само.* – С. 220.
14. *Там само.* – С. 227.
15. *Там само.* – С. 243.
16. *Там само.* – С. 244–245.
17. *Там само.* – С. 249.
18. *Там само.* – С. 258–259.
19. *Там само.* – С. 261.
20. *Там само.* – С. 262.
21. *Там само.* – С. 323.
22. *Там само.*
23. *Там само.* – С. 326.
24. *Там само.* – С. 330.
25. *Там само.* – С. 331.
26. *Там само.* – С. 332.
27. *Там само.* – С. 345.
28. *Там само.* – С. 355.
29. *Там само.* – С. 355.
30. *Там само.* – С. 2.
31. *Історія українського селянства* : нариси : в 2 т. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 2. – С. 41.
32. *Там само.* – С. 42.
33. *Науково-консультаційна рада Народного комісаріату земельних справ УСРР (1927–1930 рр.)* : зб. док. і матеріалів / НААН України, ДНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, О. О. Черниш, З. П. Кірпаль, А. С. Білоцерківська, Ю. О. Соколюк ; під заг. ред. М. В. Зубця, Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2010. – С. 239.
34. *Там само.* – С. 239–240.
35. *Там само.* – С. 240.
36. *Там само.* – С. 219.
37. *Там само.* – С. 237.
38. *Там само.*
39. *Там само.* – С. 341.